

dr. Mato Gostiša

Aktualni kapitalizem je razvojno dokončno izčrpan, čas je za ekonomsko demokracijo

Še vsak družbenoekonomski sistem v dosedanji zgodovini človeške civilizacije (od praskupnosti prek sužnjelastništva in fevdalizma do kapitalizma) je, ko je prišel do točke, na kateri je s svojim institucionalnim ustrojem začel postajati cokla nadaljnjemu ekonomskemu in socialnemu razvoju družbe, doživel radikalne spremembe in s tem – bodisi po evolutivni bodisi po revolucionarni poti – tudi preoblikovanje v nov, razvojno naprednejši družbenoekonomski sistem. In aktualni kapitalizem glede tega zagotovo ni prav nobena izjema, le da so se dosedanji reformatorski poskusi s socialističnimi eksperimenti na temelju marksizma v praksi izkazali za neuspešne. Vendar pa to seveda nikakor ne pomeni »konca zgodovine« razvoja družbenoekonomskih sistemov z obstoječim kapitalizmom, ampak pomeni samo to, da je pač treba naprej raziskovati v drugih smereh. Nič drugega.

Prav nobenega dvoma pa ni več, da je njegova temeljita sistemska rekonstrukcija zdaj že več kot le nujna, če naj sedanja civilizacija na dolgi rok – tudi »fizično« – sploh preživi. Ali bodo te spremembe evolutivne in usmerjene v splošno sprejete želene družbeno razvojne vizije, ali pa bodo revolucionarne in v tem primeru morda celo kaotične ter distopične, pa je bolj ali manj v celoti odvisno od smeri, ki jo bosta v tem smislu začrtali prevladujoča **ekonomska in (tudi) pravna teorija**. Prav aktualna ekonomska teorija, ki se na vse pretege trudi kapitalizem v njegovi sedanji obliki še naprej »znanstveno opravičevati«, in veljavno pravo, ki ga kot takega prisilno »uzakonja« v praksi, sta namreč bolj ali manj edino, kar ga kljub njegovemu čedalje bolj deviantnemu delovanju danes, v okoliščinah radikalno spremenjene objektivne družbenoekonomske realnosti v primerjavo s tisto iz časov njegovega nastanka, **sploh še – bolj ali manj umetno – vzdržuje pri življenju**.

Katastrofični ekonomski, socialni in okoljski učinki aktualnega kapitalizma

Verjetno bi bilo ob vsem, kar je bilo na to temo v zadnjih letih že napisanega v znanstveni in strokovni literaturi ter javnih medijih, povsem odveč ponavljati in posebej utemeljevati notorično dejstvo, da obstoječi kapitalizem v sodobni družbenoekonomski realnosti sistemske že dolgo deluje v vseh pogledih izrazito **razvojno retrogradno**. In da je kot tak na dolgi rok pravzaprav sposoben »proizvajati« samo še čedalje bolj katastrofične in za družbo ter planet naravnost uničujoče **ekonomske, socialne in okoljske učinke**, namesto obratno. In sicer:

- 1) od permanentno in eksponentno naraščajoče **neenakosti**, ki nezadržno ruši vsa nujno potrebna temeljna ekonomska ravnovesja med agregatno ponudbo in povpraševanjem ter s tem logično povzroča tudi nenehne vse bolj globoke in vse težje obvladljive ciklične gospodarske krize, obenem pa vedno hujše socialne tenzije ter izrazito notranjo razslojenost in nekohezivnost družbe,
- 2) prek še nadaljnega povsem nerazumnega teoretičnega malikovanja in sistemskega favoriziranja ekonomske vloge in pomena finančnega kapitala ob istočasni popolni

sistemski ignoranci ekonomske motivacije nosilcev človeškega kapitala kot nesporno najpomembnejšega produkcijskega dejavnika sedanjosti in prihodnosti, kar je seveda že v osnovi skregano s težnjo po optimalni ekonomski učinkovitosti sistema v sodobnih pogojih gospodarjenja v »eri znanja«,

3) pa vse do *izrazito neodgovornega uničevanja naravnega okolja* na račun ustvarjanja dobičkov za vsako ceno, ki danes že zelo resno grozi tudi s popolnim uničenjem planeta in z njim temeljnih eksistenčnih pogojev človeške civilizacije, če omenimo zgolj nekaj najbolj očitnih. Vsaka nova ciklična kriza zdaj v bistvu že pomeni tudi njegov **popoln sistemski kolaps**, iz katerega se brez obsežnih zunanjih interventnih posegov države kot sistem sam niti ne bi bil več sposoben vrniti v življenje. Brez dvoma gre torej za zgodovinsko preživet in praktično že povsem *neviabilen sistem*, nesposoben samoregulacije svojih notranjih protislovij, oziroma za sistem s »pozitivno povratno zanko«¹ predvsem pa nesporno tudi **razvojno popolnoma izčrpan družbenoekonomski sistem**, ki v tem smislu niti perspektivno nima več ponuditi prav ničesar obetavnega. Vsaj ne pretežni večini človeštva, potrebam katere naj bi sicer načeloma služil.

Prav nič nenavadnega torej ni, da se zlasti zaradi omenjenih katastrofičnih okoljskih učinkov aktualnega kapitalizma v svetu danes (po Salecl, 2022: 32) razvija posebna veja študij o prihodnosti, imenovana »**kolapsologija**«, ki se ukvarja z verjetnostjo družbenega razpada zaradi podnebnih sprememb, pandemij in podobnih katastrof. A vsekakor precej bolj nujno kot le proučevanje njegovih tovrstnih sistemskih posledic, bi bilo razviti vejo študij za proučevanje globljih sistemskih vzrokov zanje in s tem pogojenih možnih alternativnih družbenoekonomskih sistemov. S tem se namreč v sodobnih družboslovnih vedah, ki so sicer v tem pogledu v glavnem še vedno močno prepojene s **t. i. fukuyamizmom**², danes žal – in to v bistvu že od Marxa naprej – ne ukvarja nihče.

Zato bi se bilo treba tako v družboslovni znanosti kot v politiki nemudoma otresti globoko zakoreninjene, a znanstveno že v osnovi povsem nesprejemljivo »fatalistične« teze fukuyamizma, ki trdi, da se je spričo neuspeha socialističnih eksperimentov v praksi aktualni kapitalizem dokončno izkazal kot **absolutno superioren družbenoekonomski sistem, ki nima konkurence in tudi ne alternative**. Kar je seveda prava pravcata teoretična nebuloza. Posebej še, ker v resnici – razen omenjene socialistične – nobena od drugih možnih alternativnih oziroma t. i. tretjih poti, ki pa teoretično seveda vsekakor obstajajo, doslej v praksi sploh še niti ni bila preizkušena. Na primer, »**ekonomska demokracija**« kot sicer v osnovi še vedno povsem tržni in zasebnolastniški družbenoekonomski sistem, ki pa naj bi za razliko od sedanjega temeljil na **popolni enakosti** – tako korporacijskega kot tudi širšega systemskega – položaja in pravic lastnikov kapitala in lastnikov dela oziroma »človeškega kapitala«, in kot tak v bistvu ne bi imel več popolnoma zveze ne z obstoječim kapitalizmom in ne s takšno ali drugačno obliko socializma. In katerega teoretične podlage so danes že

¹ V sistemski teoriji pa je znano, da vsak sistem s pozitivno povratno zanko prej ali slej kolapsira, ugotavlja Felber (2012: 9), ki sedanjemu kapitalizmu to usodo sicer napoveduje predvsem zaradi njegove evidentne nepravilnosti, nedemokratičnosti in neupoštevanja osrednjih človeških vrednot, kakršne sta skozi zgodovino oblikovali filozofija in religija. Zupančič (2011: 118), ki sicer posebej problematizira predvsem pojav korupcije v tem sistemu, pa v zvezi s tem pravi: »Po sistemski teoriji pa je tudi jasno, da se taka regresija lahko implodira, kolabira, se sesuje sama vase šele, ko kot spirala, ki se nezadržno širi – pozitivna povratna zanka – res udari v zid drugega sistema. Za globalni kapitalizem je to med drugim sistem zunanjega, naravnega okolja, čemur bo sledila ekološka katastrofa, da o notranjem okolju ljudi (odtujenost, alienacije, cinizem ...) sploh ne govorimo.«

² Po ameriškem filozofu Francisu Fukuyami in njegovem znamenitem eseju *Konec zgodovine?*, objavljenem leta 1989, tj. takoj po propadu Sovjetske zveze in padcu berlinskega zidu, kasneje pa še knjigi *The End of History and the Last Man*.

dobro razdelane ter znanstveno argumentirane, vendar pa zaenkrat žal v *mainstream* ekonomski teoriji po krivem še povsem zanemarjene.

Brez odgovorov sodobne ekonomske in pravne teorije

Na te izzive sodobnega časa zaenkrat nimata odgovorov ne /neo/klasična in ne marksistična ekonomska teorija, ki sta v tem pogledu žal **praktično popolnoma »brezidejni«**. Čista utopija pa je seveda upati, da bo morda res mogoče zgolj z nekakšnimi kozmetičnimi in sistemsko povsem benignimi segmentarnimi popravki v delovanju posameznih mehanizmov tega kapitalizma v obliki trenutno tako zelo opevanih *t. i. strukturnih (davčnih, fiskalnih, socialnih itd.) reform*, kakršne nam kot edini razvojni recept še vedno ponuja aktualna etabrirana ekonomska stroka, in ki se njegovih sistemskih temeljev sicer niti ne dotikajo, kaj šele, da bi jih zares kakorkoli spreminjale, iz njega kdaj (spet) narediti nek »razvojno napreden« družbenoekonomski sistem na poti v zeleno ekonomsko uspešnejšo, obenem pa tudi socialno pravičnejšo in kohezivnejšo ter okoljsko odgovornejšo družbo. Kar pa načelno vsekakor še vedno ostaja – in tudi edino prav je tako – splošno sprejet in proklamiran **dolgoročni družbenorazvojni cilj in edina logična vizija nadaljnjega razvoja človeške civilizacije**.

Ta cilj torej preprosto ni uresničljiv brez radikalnejše institucionalne rekonstrukcije samih sistemskih temeljev aktualnega kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, ki je po svojem najglobljem ekonomskem bistvu in pravno-institucionalni zasnovi nedvomno še vedno zgolj čisto navaden **klasični »mezdni« kapitalizem**, kakršen se je sicer (spontano) razvil v družbenoekonomskih okoliščinah 18. in 19. stoletja, že v osnovi popolnoma neprimerljivih z današnjimi. V ekonomski teoriji pa ga je, kot vemo, s svojo razpravo *Bogastvo narodov* (1776) »posnel« in »razložil« (ne pa ga – kot se pogosto zmotno zatrjuje – tudi kakorkoli znanstveno kritično analiziral in teoretično »utemeljil«, zlasti ne kot najboljšega in edino možnega!) Adam Smith, ki še danes velja za očeta sodobne ekonomske teorije.

Bistvo /neo/klasične ekonomske teorije kapitalizma

Zlasti v morebitno kritično analizo **produkcijskih odnosov** (kot eno sicer nesporno bistvenih integralnih sestavin in ključno determinanto takšne ali drugačne ekonomske in socialne »narave« vsakokratnega družbenoekonomskega sistema) se namreč Smith sploh niti ni spuščal, ampak je zatečeno **mezдно delovno razmerje** med lastniki dela in kapitala kot **temeljni produkcijski odnos** kapitalizma tistega časa enostavno sprejel kot nekaj, kar naj bi bilo pač za zasebnolastniški in tržni sistem gospodarjenja popolnoma samoumevno, ekonomsko logično in povsem »neproblematično«. In kar zato niti ne potrebuje kakršnegakoli resnejšega znanstveno-kritičnega preverjanja in utemeljevanja. V svojih teoretičnih razmišljanjih se je zato tega produkcijskega odnosa dotaknil **zgolj povsem mimogrede**, pravzaprav v enem jedrnatem samem stavku, v katerem jedrnato opredeljuje njegovo bistvo (Smith, 2010: 62): »*Kakor hitro se sredstva nakopičijo v rokah posameznikov, jih bodo nekateri izmed njih seveda uporabili za zaposlitev delavnih ljudi, oskrbeli jih bodo z materiali in živežem, da bi z dobičkom prodajali njihovo delo oziroma vrednost, ki jo delo doda materialom.*« In to je bolj ali manj tudi vse, kar pravzaprav ekonomska teorija še danes ve povedati bistvenega na to temo.

Šlo naj bi torej za povsem običajen **tržnomenjalni/kupoprodajni odnos**, v katerem so lastniki kapitala sistemsko že *a priori* postavljeni v vlogo samoumevnih »podjetnikov« in

delodajalcev/zaposlovalcev, ki naj bi s tem, ko organizirajo in financirajo produkcijo zase, posledično ekonomsko omogočali tudi existenco »delavnim ljudem«, ki razen svojega dela nimajo sredstev za preživljanje. In sicer tako, da od njih v zameno za »živež« (beri: za mezdo/plačo kot tržno ceno delovne sile) – povsem enako kot tudi vsa druga svoja produkcijska sredstva – enostavno **kupujejo** njihovo delo in ga nato, vgrajenega v svoj lastni produkt, »z dobičkom prodajajo naprej«.³ In si ta dobiček zato upravičeno tudi v celoti prisvajajo kot izključno svoj dohodek. Kajti pravično je, kot je še zapisal Smith (2010: 94), da »tisti, ki hranijo, oblačijo in nastanjajo vse ljudstvo, dobivajo tolikšen del produktov dela, da se tudi sami lahko dovolj dobro hranijo, oblačijo in nastanjajo«. In to je v ekonomski teoriji (če odmislimo ponesrečeno Marxovo teorijo o zasebni lastnini produkcijskih sredstev kot izključni determinanti produkcijskih odnosov kapitalizma in domnevni povzročiteljici vseh njegovih deviantnosti) še dandanes bolj ali manj »vsa znanost« o **ekonomskem bistvu in – bojda tudi sploh edino možni – vsebini ter obliki kapitalističnih produkcijskih odnosov.**

Praktične posledice »mezdnega« produkcijskega odnosa

Skratka, če to ekonomsko-teoretično prevedemo: ključni in edini produkcijski dejavnik/faktor, ki poganja vso ekonomijo, je kapital, edini motiv gospodarjenja pa dobiček kot ekonomski donos za njegove lastnike. Zato naj bi bilo tudi povsem samoumevno in logično, da imajo lastniki kapitala (konkretno prek »lastniškega« obvladovanja podjetij kot delodajalcev in kupcev delovne sile na trgu dela) **tako ekonomsko kot tudi odločevalsko absolutno »vladajoč« položaj** v družbenoekonomskem sistemu. Delo je namreč v tem produkcijskem odnosu sistemsko že v osnovi obravnavano zgolj kot navadno »tržno blago« (za razliko od v podjetje vložnega kapitala, ki to seveda nikoli ne more biti niti teoretično!) in s tem v bistvu le kot eno izmed »produkcijskih sredstev« v rokah lastnikov kapitala, s katerimi ti ustvarjajo svoj produkt.

Kot tako torej delo v resnici niti teoretično nima systemskega statusa samostojnega »produkcijskega dejavnika/faktorja«, namenjenega – tako kot (lastniški ter dolžniški) kapital in zemlja – ustvarjanju ekonomskega donosa njegovim lastnikom, ampak le vzdrževanju njihove existence. Kajti za razliko od dobička je mezda/plača **samo tržna protivrednost vložka/inputa, ne pa tudi dejanskega ekonomskega izložka/outputa dela v produkcijskem procesu** in zato seveda ne vsebuje prav nobenega ekonomskega donosa na ta vložek, ampak ima, kot že rečeno, ekonomsko gledano v bistvu le značaj nekakšne »amortizacije delovne sile«. Predvsem pa tudi nima popolnoma nobene zveze z njihovim dejanskim prispevkom k ustvarjenemu – bodisi fizičnemu bodisi ekonomskemu – produktu podjetja.

Tako imenovani *rezidualni presežek outputa dela*, ki bi po logiki stvari seveda moral predstavljati ekonomski donos za njegove lastnike, se namreč, kot skozi aktualni t. i. Clarkov model domnevno 100-odstotno tržne factorske razdelitve dohodkov⁴ sicer posredno priznava

³ Teoretično povsem zgrešeno in močno zavajajoče je torej govoriti o »najemanju« (namesto o kupoprodaji!) dela, česar se sicer – iz po svoje seveda razumljivih razlogov – še danes bolj ali manj striktno poslužujeta ekonomska in delovnopravna teorija. Kajti nekaj, kar se, tako kot to velja za delo, v produkcijskem procesu »porablja« in vgrajeno v produkt prodaja naprej, pač niti teoretično ne more biti zgolj predmet najema. Pravno gledano je predmet najema lahko le »stvar«, ki jo je treba po končanem najemu vrniti lastniku, kar pa pri človeškem delu kajpak ni možno. Nagrada za delo torej nikakor ne bi smela biti, tako kot danes, zgolj neke vrste »amortizacija porabljene delovne sile« kot tržnega blaga, ampak bi morala nujno vsebovati tudi ustrezen ekonomski donos njegovim lastnikom na konkreten vložek/input tega produkcijskega dejavnika v produkcijski proces in produkt. A o tem več še v nadaljevanju.

⁴ Po njenem utemeljitelju, ameriškem ekonomistu J. B. Clarku, avtorju knjige *Distribution of Wealth* (1899).

tudi neoklasična ekonomska teorija sama⁵, **sistemsko samodejno v celoti prelije** v dohodke lastnikov vseh drugih produkcijskih faktorjev, v vsakem primeru pa vsaj deloma v dobiček⁶. A to naj bi bilo pač povsem »normalna« posledica delovanja trga kot edinega zveličavnega regulatorja razdelitve produkta v kapitalizmu, ne pa morda kakršnakoli **»napaka v sistemu«**. Ključno dejstvo, da so (za razliko od dobičkov, obresti in rent, ki že same po sebi pomenijo ekonomski donos na input konkretnega produkcijskega dejavnika) mezde/plače delavcev tako sploh edini izmed vseh faktorskih dohodkov, ki lastnikom ne prinaša nobenega ekonomskega donosa na vložek njihovega produkcijskega faktorja v produkcijske procese, pa ta teorija kajpak raje modro zamolči.

Kljub nespornemu dejstvu, da so na opisani način **evidentno ekonomsko izkoriščani** in v produkcijskih procesih (kot »mezdna delovna sila« pod absolutno direktivno in disciplinsko oblastjo delodajalcev!) sistemsko postavljeni v **vsestransko odvisen in podrejen položaj**, pa so lahko delavci samo hvaležni lastnikom kapitala, da jim s svojim kapitalom sploh omogočajo zaposlitev in preživetje.⁷

Jedro in izvor sistemske deviantnosti aktualnega kapitalizma

Prav ta, torej klasični mezdni produkcijski odnos med delom in kapitalom, ki do absurdnosti favorizira vlogo in sistemski položaj zgolj enega od dveh ekonomsko sicer povsem enakovrednih temeljnih produkcijskih dejavnikov in njegovih lastnikov, tj. kapitala, je brez dvoma tudi **glavno jedro in osnovni izvor vseh uvodoma navedenih deviantnosti aktualnega kapitalizma**. Zato nedvomno lahko izključno samo *radikalna sprememba tega »temeljnega« produkcijskega odnosa*, ki pa bi bil načeloma lahko (in bi tudi moral biti!) tudi v pogojih zasebnolastniškega in tržnega gospodarstva brez dvoma povsem drugačen, **tj. vsestransko popolnoma enakopraven oziroma »partnerski«** (v pravem pomenu te besede), privede tudi do uvodoma navedenih zelenih sprememb aktualnega družbenoekonomskega sistema kot celote.

⁵ Samuelson in Nordhaus (2002: 223), avtorja najbolje prodajanega učbenika ekonomije v zgodovini (Paul Samuelson pa je med drugim tudi Nobelov nagrajenec za ekonomijo), v zvezi s tem razdelitvenim modelom pojasnjujeta: »[...] Ta proces bo porazdelil natanko 100 odstotkov proizvoda. Katerikoli dejavnik, ne le delo, je lahko spremenljiv. Ker dobi vsaka enota dejavnika plačilo mejnega proizvoda zadnje najete enote, obstaja rezidualni presežek outputa od mejnih proizvodov poprejšnjih inputov. Pri določanju cen na osnovi mejne produktivnosti je ta ostanek natanko enak dohodkom drugih dejavnikov.«

⁶ Ob predpostavki, da podjetje posluje samo z lastnim kapitalom (tj. brez najete zemlje in/ali dolžniškega kapitala), namreč zgoraj citirana trditev Samuelsna in Nordhausa pomeni, da je ves rezidualni presežek outputa dela vsebovan v dobičku kot dohodku lastnikov lastniškega kapitala. Vsaj deloma tudi v dobičku pa je ta presežek vsebovan v vsakem primeru. Dobiček, kakršenkoli že je, torej v resnici nikoli in pod nobenim pogojem ni in niti teoretično ne more biti izključno samo »output« kapitala in podjetništva (tj. tveganja in poslovnega inoviranja) njegovih lastnikov, ki bi si ga iz tega naslova zato lahko ti, kot trdi A. Smith, ekonomsko zares upravičeno v celoti in izključno prisvajali. Te logike »razdelitve« dohodkov ekonomsko-teoretično preprosto ni mogoče utemeljiti, zlasti pa ne z zgoraj omenjeno Clarkovo formulo.

⁷ V zvezi s to analizo meznega produkcijskega odnosa velja posebej opozoriti na bistveno razliko med »trajnim« delom po t. i. pogodbi o zaposlitvi in »občasnim ali začasnim« delom na podlagi t. i. delovršnih pogodb. V tej analizi seveda govorimo le o t. i. trajnem delovnem razmerju kot produkcijskem odnosu, vzpostavljenem na podlagi pogodbe o zaposlitvi, ki pomeni »kupoprodajo dela« v pravem pomenu besede (tj. delo je v teh primerih tržno blago samo po sebi), ne zgolj o »kupoprodaji določenih delovnih storitev« na podlagi delovršnih pogodb, ki med kupcem in prodajalcem ne ustvarjajo nobenega produkcijskega odnosa. Te storitve so namreč – tako kot velja za »izdelke« – res tržno blago. Nujno je torej treba v teh razpravah jasno razlikovati t. i. trg dela od trga delovnih storitev.

Iz povedanega je namreč popolnoma jasno, od kod nesprejemljiva (in ekonomsko vsekakor povsem neutemeljena) **družbena neenakost** in kako se sistemsko samodejno generira ter nenehno potencira. Prav tako je jasno, da zgolj s pridiganjem dolžne »hvaležnosti delavcev lastnikom kapitala/podjetnikom za delovna mesta« (ob istočasnem njihovem še nadaljnjem popolnem izključevanju iz /so/upravljanja podjetij in /so/udeležbe pri razdelitvi ustvarjenih poslovnih rezultatov) v t. i. eri znanja enostavno ne bo več mogoče še naprej zagotavljati **optimalne delovne motivacije in organizacijske pripadnosti (»zavzetosti«) nosilcev človeškega kapitala**, ki je sicer temeljni pogoj za poslovno uspešnost v sodobnih pogojih gospodarjenja. In da je družbenoekonomski sistem, ki zanemara motivacijo svojega najpomembnejšega produkcijskega dejavnika, na dolgi rok pač neizogibno obsojen na propad. Nadalje je jasno, v čem je pravi izvor **sodobnega »prekariata«** in od kod tolikšna nemoč prizadevanj proti njegovemu (ponovnemu) nezadržnem širjenju, ki smo mu priča v zadnjih desetletjih. Ne nazadnje pa je jasno tudi, da lahko – večinoma povsem anonimni – korporacijski kapital s svojimi podjetji po svetu v lovu na dobičke za svoje lastnike (ki sicer sami živijo in uživajo te dobičke nekje povsem drugje!) danes tako zelo **brezobzirno onesnažuje in uničuje lokalna naravna okolja** izključno samo zato, ker »mezdni« delavci, ki pa so sicer v pretežni večini hkrati tudi prebivalci konkretnih okolij, pri upravljanju teh podjetij sistemsko že *a priori* nimajo popolnoma nobene besede. Kajti če bi jo imeli, sami sebi in svojim otrokom kajpak zanesljivo ne bi nikoli na ta način uničevali lastnega naravnega bivalnega okolja.

Nesmiselno demoniziranje zasebne lastnine in trga

Sistemski problem aktualnega kapitalizma namreč zagotovo nista:

- ne **zasebna lastnina produkcijskih sredstev**, ki sicer obstaja že od razpada praskupnosti dalje,
- ne **trg oziroma tržni sistem gospodarjenja na splošno** (razen seveda v segmentu zgoraj obravnavanega spornega »trga dela«!), ki, kot v svoji knjigi *Ekonomika nedolžne prevare. Resnica našega časa*. (2004) ugotavlja J. K. Galbraith, sicer igra pomembno vlogo v gospodarski zgodovini človeštva že od izuma kovanega denarja v 8. stoletju pr. n. št. dalje.

Ne eno in ne drugo torej ni šele »izum« kapitalizma, prav tako tudi ne njegova glavna opredelilna značilnost⁸, predvsem pa ne krivec za njegovo deviantno delovanje. (Iz)ključni problem je v njegovem opisanem sistemsko institucionaliziranem temeljnem produkcijskem odnosu. Ta namreč, kot rečeno, že v izhodišču ne priznava **»enakosti lastninske pravice« nad delom in kapitalom** in s tem tudi ne – sicer edino logičnega – **»enakega obsega korporacijskih upravičenj«** njunih lastnikov glede upravljanja podjetij in prisvajanja njihovega poslovnega rezultata, trg in njegov objektivni mehanizem ponudbe in povpraševanja pa na ta način posredno **sistemsko zlorablja** za »legalno« ekonomsko izkoriščanje in podrejanje lastnikov dela s strani lastnikov kapitala.

Karl Marx kot doslej edini teoretik, ki je sploh ponudil kako sistemsko alternativo klasičnemu mezdnemu kapitalizmu, je torej s svojo ekonomsko teorijo v tem pogledu žal očitno **povsem zgrešil bistvo temeljnih problemov tega kapitalizma**. Kar ne nazadnje – povsem empirično – dokazuje tudi že omenjen dokaj klavrn propad vseh dosedanjih socialističnih eksperimentov v svetu zaradi njihove nesporne ekonomske neučinkovitosti. V to smer torej zagotovo ne kaže (več) resneje eksperimentirati ne v teoriji in ne v praksi.

⁸ Bistvo in ključna značilnost kapitalizma v primerjavi s prejšnjimi zgodovinskimi družbenoekonomskimi sistemi (sužnjelastništvo, fevdalizem) je nov, tj. podjetniški način proizvodnje za trg, ne pa zasebna lastnina in trg sama po sebi.

»Socialna država« ni rešitev

Prav tako zanesljivo tudi ne z danes sicer nadvse popularnim *t. i. konceptom socialne države*. »Neoliberalizem« in »socialna država« sta namreč v resnici le dve inačici različnih možnih konceptov razvojnih »politik« znotraj istega, tj. klasičnega mezdnokapitalističnega družbenoekonomskega sistema, ne pa dva različna družbenoekonomska »sistema«. Koncept socialne države, temelječ na arbitrarnem državnem (predvsem davčnem) prerazdeljevanju/redistribuciji družbenega bogastva, na dolgi rok niti približno **ne odpravlja prav nobenega od temeljnih protislovij aktualnega kapitalizma**, ampak v najboljšem primeru zgolj rahlo blaži njegove najbolj ekstremne negativne socialne posledice. Kritike neoliberalizma in zavzemanja za »socialno državo« zato v nobenem primeru ne gre zamenjevati s kritiko aktualnega kapitalizma kot sistema in zavzemanja za nov, boljši družbenoekonomski sistem. V resnici potrebujemo povsem nov, »**ekonomsko pravičnejši model razdelitve ustvarjenega produkta na primarni ravni**, ne pa kakršnegakoli državnega prerazdeljevanja, ki seveda ne bo nikoli pripeljalo niti do približka kaki »družbeni pravičnosti«. Ekonomska in družbena/socialna pravičnost pa sta seveda sinonima.

Zdi se torej, da je tudi Thomas Piketty s svojo idejo o globalni progresivni obdavčitvi kapitala, ki jo zagovarja v svoji znameniti knjigi *Kapital v 21. stoletju*, verjetno povsem zgrešil **bistvo problema ekonomsko nepravične razdelitve produkta v aktualnem kapitalizmu**.

Očitno nasprotje z elementarno »naravno« ekonomsko logiko

Zgoraj predstavljeno teoretično razlogovanje klasične politične ekonomije o domnevni popolni ekonomski logičnosti meznega produkcijskega odnosa v tržnem gospodarstvu je v objektivnih družbenoekonomskih okoliščinah časa, v katerem je nastalo, pravzaprav mogoče do neke mere tudi razumeti. Kapital je bil namreč takrat dejansko ekonomsko »redok« produkcijski faktor; delo je bilo večinoma enostavno, nekvalificirano in bolj ali manj zreducirano zgolj na uporabo »fizične delovne sile« kot dodatka strojem, le-te pa je bilo na trgu v izobilju. A v sodobni družbenoekonomski realnosti, to je v t. i. eri znanja in izrazito hitro naraščajočega produkcijskega pomena »človeškega kapitala« (*vis a vis* »finančnemu kapitalu«), so **te objektivne predpostavke gospodarjenja že dobesedno obrnjene na glavo**. Tako da na njih kajpak preprosto ni več mogoče graditi neke vsaj približno smiselne razvojno usmerjene ekonomske teorije. Ravno nasprotno.

Predvsem pa je treba vedeti, da je takšno teoretično razlogovanje v resnici že tudi takrat predstavljalo **popolno teoretično stranpot in zablodo**, ki je povsem izven tudi najbolj elementarne »naravne« ekonomske logike produkcije in produkcijskih odnosov, izhajajoče iz – v tistem času v ekonomski teoriji sicer že poznanega – »*Pettyjevega aksioma*«⁹, kateremu v ekonomski teoriji sicer doslej še nihče ni niti poskušal argumentirano oporekati. Metaforično pa je nadvse pronicljivo izražen v njegovi znameniti misli: »*Delo je oče proizvoda, zemlja* (danes: fizični kapital podjetij, op. p.) *je njegova mati. Ne moremo reči, kateri je bolj pomemben za spočetje otroka: mati ali oče.*« Samuelson in Nordhaus (2002: 214) pa sta v drugi polovici 20. stoletja k temu kot nekakšno bolj ali manj samoumevno piko na i **pristavila še**: »*Prav tako je nemogoče reči, koliko outputa je ustvaril en sam ločen input. Različni inputi vzajemno delujejo.*« In tem brezčasnim ter znanstveno neovrgljivim resnicam o ekonomskem

⁹ Tako imenovan po njegovem odkritelju, predhodniku angleške klasične ekonomije Williamu Pettyju (1623–1687).

bistvu produkcije in produkcijskih odnosov, ki bi zato vsekakor morale predstavljati temeljno izhodišče celotni sodobni ekonomski teoriji produkcije in razdelitve (a ga žal ne!), pač **enostavno res ni mogoče oporekati.**

Znanstvena zabloda ali zgolj »nedolžna teoretična prevara«?

In ker je temu tako, bi vsekakor moralo biti že klasikom politične ekonomije popolnoma jasno, da mora biti z *mezdnim* produkcijskim odnosom, posledično pa tudi s celotnim na njem institucionalno zasnovanim družbenoekonomskim sistemom, nekaj že v temelju zelo hudo narobe. In da ga kot takega **znanstveno preprosto sploh niti ni mogoče utemeljiti.** Morda je prav to tudi razlog, da se je temu poskusu (že) Smith raje kar odpovedal in se, kot rečeno, posvetil zgolj »pojasnjevanju« delovanja tega objektivno zatečenega sistema.

Kajti niti v kapitalizmu kot sicer tipičnem tržnem sistemu **produkcija** kot prva faza gospodarskega procesa po svoji ekonomski naravi kajpak ni nikakršna medsebojna »tržna menjava« produkcijskih faktorjev, ampak je *proces /so/ustvarjanja nove oziroma dodane vrednosti v odnosih popolne vzajemne soodvisnosti med delom in kapitalom ter njunimi lastniki.* Kar pa z menjavo kot posebno fazo gospodarskega procesa nima popolnoma nobene zveze. Povsem enako velja tudi za fazo **razdelitve produkta**, ki bi morala seveda že po logiki stvari temeljiti na načelu *»kakor je bil /so/ustvarjen, mora biti produkt tudi (sorazmerno) razdeljen med njegove soustvarjalce«.*¹⁰

(Ekvivalentna) tržna menjava namreč sama po sebi namreč prav ničesar **ne ustvarja**, nobenega »produkta«, in tudi popolnoma ničesar – zlasti ne proizvedenega produkta, ki je predmet te menjave – **ne /raz/deli.** Kako je torej mogoče, in to za nameček celo povsem resno, teoretizirati o tem, da naj bi bili v kapitalizmu pa kljub vsemu tudi produkcijski, *tj. proizvodni in razdelitveni* odnosi med lastniki dela in kapitala že samoumevno (po kakšni logiki le?) lahko zgolj strogo »tržni«, torej menjalni/kupoprodajni, in nič drugače? Oziroma kako bi lahko trg, katerega edina ekonomska funkcija je sicer izključno le opravljanje menjave med seboj enakih ekonomskih vrednosti, lahko hkrati in vzporedno opravljal še funkcijo »regulatorja« odnosov med lastniki dela in kapitala tudi v fazah proizvodnje in faktorske razdelitve produkta, čeprav ne eni ne drugi že po svoji naravi **niso nikakršna »menjava«?**

Edino, kar je pri vsej stvari samoumevno, je samo to, da trg svojo morebitno funkcijo regulatorja (tudi) proizvodnih in razdelitvenih produkcijskih odnosov, če mu jo družbenoekonomski sistem, tako kot to žal velja za aktualni mezdni kapitalizem, kljub vsemu na vsak način – čeprav povsem umetno – vsiljuje, pač lahko opravlja **le izrazito deviantno.** A ne po svoji krivdi. Trg s svojim mehanizmom ponudbe in povpraševanja vedno deluje popolnoma enako in pri tem ne dela nobenih »napak«. Napake so lahko le v konkretnem institucionalnem sistemu, v katerega je inštaliran.

¹⁰ Tudi Samuelson in Nordhaus (2002: 214), denimo, v zvezi z omenjeno objektivno »asociativno« naravo produkcijskih in razdelitvenih odnosov nadvse prostodušno priznavata (a žal potem, ko utemeljujeta že omenjeni neoklasični model razdelitve – tako kot tudi vsi drugi zagovorniki obravnavane teorije – na to v glavnem kar pozabita): »Proizvodnja je skupinsko delo. Motorna žaga je sama po sebi neuporabna, če želimo požagati drevo. Prav tako ni nič vreden delavec s praznimi rokami. Skupaj pa lahko delavec in žaga prav lepo požagata drevo. Z drugimi besedami: produktivnost enega dejavnika, kot je delo, je odvisna od razpoložljive količine drugega dejavnika, s katerim dela. [... To pomeni, da je nemogoče reči, koliko outputa je proizvedel en sam ločen proizvodni dejavnik. Različni inputi vzajemno delujejo.« V nadaljevanju pa v tem kontekstu potem citirata še omenjeni Pettyjev aksiom.

Nesmisli o (domnevno) »tržni« faktorski razdelitvi produkta

Očitnega dejstva, da se **produkt v kapitalizmu v resnici sploh ne /raz/deli** med lastnike dela in kapitala (ne tržno in ne netržno!), seveda ni mogoče prikriti z že omenjeno neoklasično oziroma t. i. Clarkovo teorijo – domnevno strogo »tržne« – *razdelitve dohodka na osnovi mejne produktivnosti produkcijskih faktorjev*, ki je bil sicer v ekonomski teoriji bolj ali manj na silo skonstruiran šele koncem 19. stoletja (kot nekakšen odgovor na Marxovo kritiko kapitalističnega prisvajanja produkta). Po tej teoriji naj bi **neposredno že trg** s svojim mehanizmom ponudbe in povpraševanja (prek določanja cen produkcijskih faktorjev na osnovi njihove mejne produktivnosti, ki naj bi predstavljala njihov neto prispevek k produktu in s tem tudi »pravičen« dohodek njihovih lastnikov), samodejno **porazdelil natanko 100 odstotkov proizvoda**, pri čemer naj bi bil t. i. rezidualni presežek outputa vsakega izmed njih **natanko enak dohodkom drugih dejavnikov**. A ta logika seveda ne pije vode, pojem »razdelitev produkta« pa je v zvezi z njo vsekakor treba uporabljati strogo le v narekovajih.

1.

Teza, da sta v kapitalizmu fazi produkcije in razdelitve sistemsko preprosto združeni v eno, tako da je **produkt, ko je ustvarjen, hkrati tudi že razdeljen**, in da si zato osnovne štiri faze gospodarskega procesa v bistvu sledijo po zaporedju: **1) produkcija, 2) razdelitev, 3) menjava in 4) potrošnja**, je eklatanten teoretični nesmisel. Kajti v tržnem gospodarstvu pač ni mogoče deliti proizvedenega »fizičnega« produkta (ne naturalnega in ne vrednostnega), prav tako tudi ne »narodnega dohodka« (njegova porazdelitev je pač le posledica takšne ali drugačne delitve ali pa nedelitve na ravni podjetij), temveč bi bil lahko predmet morebitne faktorske razdelitve v pravem pomenu te besede zgolj **t. i. ekonomski produkt** (dobiček ali izguba) kot finančni rezultat poslovanja podjetja.

Zato je seveda logično, da mora biti v tržnem sistemu gospodarjenja fizični produkt (izdelek ali storitev), ko je proizveden, v vsakem primeru **najprej tudi finančno realiziran na trgu, nato vrednostno ugotovljen** v obliki takšnega ali drugačnega poslovnega rezultata podjetja, tj. dobička ali izgube, **šele ta »ekonomski produkt« pa je oziroma bi lahko bil tudi razdeljen**, in sicer po nekih vnaprej dogovorjenih kriterijih, med njegove soustvarjalce. Zato je jasno, da produkcija in razdelitev niti teoretično ne moreta biti združeni v eno, ampak si lahko omenjene osnovne faze gospodarskega procesa v resnici logično sledijo – tudi časovno – le po zaporedju: **1) produkcija, 2) menjava, 4) razdelitev, in 4) potrošnja**. Se pravi fazi proizvodnje nujno sledi menjava in šele nato razdelitev (in ne obratno!), njuna »združitev« v eno samo fazo gospodarskega procesa pa je tudi teoretično povsem nemogoča.

2.

Tudi izhodiščna teza te teorije »razdelitve«, da so v tržnem gospodarstvu **vsilji produktivni faktorji tržno blago, dohodki njihovih lastnikov pa mejni produkt in tržna cena teh faktorjev**, je seveda zgolj »nedolžna prevara«. Za v podjetje vloženi lastniški kapital in dobiček kot dohodek njegovih lastnikov namreč v resnici **ne velja nič od tega**. Tako imenovani vloženi kapital je v podjetje vložen po nominalni vrednosti (in vlaganje seveda ni kupoprodaja!), kasneje pa ni nikoli več v pravnem prometu kot samostojno tržno blago in predmet menjave. Torej tudi sploh niti ne more imeti svoje lastne **tržne cene**. V delnicah ali deležih podjetja, ki se kasneje prodajajo na trgu, je namreč poleg vrednosti tega vložnega kapitala v vsakem primeru že vsebovana tudi vrednost t. i. intelektualnega – človeškega in strukturnega – kapitala. Dobiček kot dohodek njegovih lastnikov, bodisi dejanski bodisi »pričakovani«, pa kajpak **ni »tržna cena« in s tem tudi ne »mejni produkt« ničesar**. Ne lastniškega kapitala ne podjetništva njegovih lastnikov in tudi ne njune kombinacije kot

nekakšnega morebitnega posebnega »četrtga« temeljnega produkcijskega dejavnika (poleg dela, zemlje in kapitala).

Dobiček je, kot je ugotovil že Adam Smith, pač tisto, kar ostane po plačilu dohodkov lastnikov »ostalnih« produkcijskih faktorjev (mezd/plač, rent in obresti), niti približno pa ne – za razliko od navedenih – nikakršen »**tržni dohodek**«. Prav nič čudnega torej ni, da omenjena teorija v bistvu ne ve, kaj z njim sploh početi, kako ga morda kljub vsemu pojasniti in utemeljiti kot »tržnega«, torej določenega v obliki konkretne tržne cene nekega konkretnega produkcijskega faktorja¹¹, ter kam ga potemtakem pravzaprav vtakniti v svoje sicer sila sofisticirane formule (domnevno 100-odstotno »tržne«) razdelitve celotnega produkta, ki se iz tega razloga seveda niti matematično nikakor ne izidejo.

Predvsem pa ima enormne težave s pojasnjevanjem dobička kot (med drugim tudi) **nagrade za podjetništvo njegovih lastnikov**. Kajti pretežna večina teh so danes v bistvu le še t. i. portfeljski vlagatelji, ki – razen prevzemanja tveganja, katero pa nikakor ni imanentno le lastnikom kapitala, temveč tudi delavcem (le da seveda v drugih, a vsekakor ekonomsko prav tako relevantnih oblikah) – niso nosilci nobene od temeljnih podjetniških funkcij (podjetniška ideja in ustanovitvena iniciativa; organizacija, vodenje in inoviranje v poslovnih procesih; upravljanje podjetij in izvajanje nadzora itd.), kljub temu pa jim sistemsko pripada celoten dobiček (??). Podjetništvo oziroma bolje rečeno podjetnost, je namreč **osebnostna lastnost ljudi**, ki jo nekdo ima, ali pa je nima, nikakor pa je ni mogoče, kot uči t. i. *agentska teorija*, preprosto kar »kupiti« na trgu s kapitalom (z zaposlitvijo menedžerjev kot svojih »agentov«), posledično pa iz tega naslova uživati polne in izključne korporacijske pravice. Teza, da lastnikom kapitala v kapitalizmu že sistemsko samodejno in ekonomsko logično pripada status podjetnikov, s tem pa tudi celoten dobiček, je pač le del »ekonomike nedolžnih prevar«. Dobiček pa ima v teh primerih pretežno značaj **dohodka iz lastnine same po sebi**, torej povsem nedelovnega dohodka, ki ga od rente loči samo še element tveganja.

3.

Trg torej s tem, ko neposredno določa ceno, mejni produkt in tržne dohodke zgolj nekaterih, tj. zgolj omenjenih »ostalnih«, ne pa vseh produkcijskih faktorjev (ob predpostavki, da je »preostanek« pa pač dobiček za lastnike lastniškega kapitala), v resnici ne »razdeli« **prav nobenega produkta**. Resda v končni posledici tudi to privede do neke takšne ali drugačne »porazdelitve« narodnega dohodka na ravni gospodarstva kot celote, a to seveda z »razdelitvijo produkta«, ki se sicer ustvarja neposredno v podjetjih kot osnovnih ekonomskih celicah družbe in (bi) se zato edinole tam, lahko tudi dejansko deli(l) med njegove konkretne soproducente, nima popolnoma nobene zveze. Analiza porazdelitve narodnega dohodka, ki je sicer osnovni predmet proučevanja obravnavane teorije¹², torej v resnici ni **nikakršna »teorija razdelitve produkta«**.

Na primarni, torej na podjetniški ravni pa se v aktualnem kapitalizmu faktorsko ne deli nič. **Mezde/plače** se namreč (če teoretično zanemarimo njihove »sindikalne« in morebitne še prostovoljne dodatne »motivacijske« korekture) določajo na trgu, ne v podjetju, in so kot take

¹¹ Samuelson in Nordhaus kot tipična zagovornika te teorije, denimo, dobiček pojasnjujeta takole (2002: 255): »Poleg plač, obresti in rent ekonomisti pogosto govorijo o četrti kategoriji dohodka, ki jo imenujemo *dobiček*. ... Za ekonomiste je poslovni dobiček mešanica različnih elementov, ki vključujejo tudi implicitni donos od lastnikovega kapitala, nagrado za tveganje in inovacijski dobiček«. To pa je hkrati bolj ali manj tudi vse (in hkrati tudi nič!), kar ve ta teorija povedati o bistvu in izvoru dobička.

¹² »Teorija razdelitve dohodka na osnovi mejne produktivnosti analizira načine, kako razdelimo celotni narodni dohodek med različne proizvodne dejavnike.« (Samuelson in Nordhaus, 2002: 223)

načeloma popolnoma neodvisne od obsega ustvarjenega bodisi fizičnega bodisi ekonomskega produkta podjetja. Zato so po svoji ekonomski naravi čisto navadna »kupnina« za delo kot enega izmed produkcijskih inputov in z vidika podjetnika zgolj eden od »poslovnih stroškov«, ne pa razdelitvena oziroma udeležbena kategorija. »Plačevanja dela« z vnaprej določeno fiksno tržno kupnino pač po nobeni logiki ni mogoče teoretično obravnavati kot udeležbo pri delitvi ustvarjenega produkta, kajti »fizičnega« produkta, kot rečeno, v kapitalizmu tudi sicer ni mogoče /raz/deliti. **Dobiček** kot ekonomski produkt podjetij pa, kot že rečeno, sistemsko samodejno v celoti pripada lastnikom kapitala kot izključno njihov dohodek in torej prav tako ni predmet kakršnekoli faktorske delitve.

In temu bo tako, dokler se bo pač teoretično štel, da je ustvarjeni produkt, kakršenkoli že, **izključna »last in zasluga podjetnika/delodajalca«**, ne pa »skupni« produkt dela in kapitala ter njunih lastnikov. Zavestno teoretično samozavajanje z nekakšnimi modeli zgolj navidezne razdelitve produkta pa seveda nima prav nobenega smisla.

4.

Če drži, da je – zaradi nesporne popolne vzajemne soodvisnosti dela in kapitala ter njunih lastnikov pri skupnem ustvarjanju produkta – »nemogoče reči, koliko outputa je ustvaril en sam ločen input«, potem se seveda samo po sebi odpira logično vprašanje, kako naj bi potemtakem to lahko vedel trg. O tem, kolikšni naj bi bili konkretni »interni« **prispevki dela in kapitala k ugotovljenemu ekonomskemu produktu podjetja**, namreč trg v resnici preprosto »nima pojma«, kajti to je absolutno izven njegovih dejanskih epistemičnih zmožnosti. Kajti s svojim mehanizmom ponudbe in povpraševanja lahko kajpak objektivno ovrednoti le končne proizvode (izdelke ali storitve) kot *fizični produkt podjetja*, skozi mezdo/plačo pa vrednost inputa in s tem »stroškovni delež« dela pri proizvodnji tega produkta. Kar pa je v razdelitvenem smislu oboje praktično popolnoma neuporabno.

Tako mezde/plače kot tudi »predvideni/pričakovani« dobički namreč lahko služijo le kot **kalkulacijske postavke** za določanje prodajne cene posameznih proizvodov podjetja. In čisto nič drugega. V tržnem gospodarstvu se namreč vnaprej ne ve niti tega, ali bo trg to ceno sploh priznal (in s tem tudi vse dejanske stroške proizvodnje ter predvideni dobiček), niti ne tega, kolikšen del celotne količine proizvedenih izdelkov bo v resnici tudi dejansko prodan, se pravi finančno realiziran na trgu. Tržno določene mezde/plače bi bile zato lahko v okviru modela neke morebitne tudi »dejanske« delitve soustvarjenega produkta sistemsko obravnavane le kot **akontacija na udeležbo pri bodočem ugotovljenem poslovnem rezultatu podjetja**, pričakovani dobički pa so relevantna ekonomska količina samo pri oblikovanju prodajnih cen (proizvodov ali pa delnic oziroma deležev podjetja), ne pa kot razdelitvena kategorija.

* * *

Skratka, kakršenkoli morebiten »dogovorni« model razdelitve, ki bi res pomenil delitev ustvarjenega produkta v pravem pomenu besede, bi bil torej vsekakor lahko samo bistveno boljši, nikakor pa ne bi mogel biti slabši in bolj zgrešen ter ekonomsko nepravičen od zgoraj obravnavanega (domnevno) »tržnega«, ki to v resnici sploh ni.

Trg dela je tipičen »kvazitrg«

Tako imenovani trg dela/delovne sile je v bistvu **tipičen kvazitrg, ki v resnici sploh niti ne sodi v »pravo« tržno gospodarstvo**, ampak je v njem – vedno bil in ostaja – popoln sistemski tujek. Kajti:

- 1) Menjava na tem trgu niti približno ni **ne svobodna** (eksistenčna prisila delavcev za vstopanje vanjo!) in zato tudi **ne ekvivalentna** (mezda še zdaleč ne vsebuje celotnega outputa dela, ki pa delavcem seveda pripada že na temelju same lastninske pravice nad delom!), čeprav naj bi bilo sicer po ekonomski teoriji oboje ključni pogoj za »normalno« delovanje kateregakoli trga.
- 2) Delo je integralna sestavina človeka in kot tako ne filozofsko in ne pravno gledano v nobenem primeru **sploh ne bi smelo biti »tržno blago«**. Če prodaš delo (v odvisno delovno razmerje), namreč prodaš človeka, zato je že Filadelfijska deklaracija iz leta 1994 tudi izrecno prepovedala obravnavati delo kot tržno blago (njen 1. člen se glasi: »Delo ni tržno blago.«). Na trgu dela se torej danes v resnici opravlja **prepovedana menjava**.

Tržno (mezдно) delovno razmerje med lastniki dela in kapitala, ki je seveda na ta način tudi samo izrazito **kvazitržno razmerje**, potemtakem tudi teoretično povsem nesprejemljiv institut aktualnega družbenoekonomskega sistema. Niti približno pa to, kot že rečeno, seveda **ni edini možen** temeljni produkcijski odnos med lastniki dela in kapitala v zasebnolastniškem in tržnem sistemu gospodarjenja. Nasprotno, takšna teoretična predpostavka je vsekakor **huda znanstvena zabloda**.

Radikalno spremenjena družbenoekonomska realnost

Od časov Adama Smitha in prve industrijske revolucije, ko je, kot že rečeno, nastajala zgoraj predstavljena /neo/klasična ekonomska teorija (mezdnega) kapitalizma, so se seveda v družbenoekonomski realnosti zgodili – in se z veliko naglico še naprej dogajajo – **naravnost tektonski premiki** glede ekonomske vloge in pomena posameznih produkcijskih dejavnikov za ustvarjanje nove vrednosti v sodobnih produkcijskih procesih. Razkorak med objektivno realnostjo in opisanim, praktično že povsem arhaičnim veljavnim institucionalnim družbenoekonomskim sistemom je tako danes, v 21. stoletju kot eri znanja ter hitre avtomatizacije, robotizacije in digitalizacije produkcijskih procesov, že tako velikanski, da je začel ne samo zelo resno zavirati nadaljnji ekonomski in socialni razvoj, ampak ga, kot rečeno, v bistvu že tudi obračati v izrazito retrogradno smer. Nujna potreba po čim prejšnji radikalni spremembi tega sistema, zlasti še v smislu **temeljite institucionalne preureditve produkcijskih odnosov**, je zato več kot očitna.

V zvezi s tem (če za ponazoritev uporabimo znamenito Skandiino vrednostno shemo, po kateri je *tržna vrednost podjetja = finančni kapital + intelektualni kapital*, pri čemer slednjega sestavljata človeški in strukturni kapital) zagotovo ni več mogoče sistemsko še naprej enostavno ignorirati očitnega trenda izrazito naglega prehajanja težišča produkcijskega pomena temeljnih produkcijskih dejavnikov s **finančnega kapitala** na **intelektualni kapital**. Relativni delež tega kapitala v tržni vrednosti podjetij v primerjavi z deležem finančnega kapitala, s tem pa seveda tudi njegova dejanska »produkcijska moč« oziroma njegov dejanski prispevek k ustvarjenemu produktu podjetij, namreč skokovito in nezadržno narašča. Empirični podatki kažejo, da danes v povprečju že kar **okoli 85 % tržne vrednosti podjetij** predstavlja intelektualni kapital, katerega nosilci so zaposleni (delavci), **samo še okoli 15 % pa finančni kapital**. Teza, da zaposleni s svojim »človeškim kapitalom« (tj. znanjem, sposobnostmi, ustvarjalnostjo, motivacijo, pripadnostjo itd.) v sodobnih pogojih gospodarjenja niso več le »mezdna delovna sila«, ampak glavno bogastvo, največja konkurenčna prednost in najpomembnejše premoženje podjetij, torej že zdavnaj nikakor ni

več zgolj prazna fraza. Gola »delovna sila« kot zgolj ena izmed treh osnovnih komponent dela (poleg intelektualne in emocionalne) v današnjih pogojih gospodarjenja postaja čedalje bolj irelevantna, človeški kapital in sodobno delo pa sta **praktično že sinonima**. Namesto o delu in kapitalu kot dveh temeljnih produkcijskih dejavnikih, bi tako v bistvu lahko upravičeno govorili samo še o dveh različnih »vrstah kapitala«.

A to so danes v družboslovju že bolj ali manj splošno znane stvari. Ne samo paradoksalno, ampak že skoraj naravnost nepojmljivo pa je, da spričo vsesplošnega lahkotnega zatiskanja oči pred to novo družbenoekonomsko realnostjo celoten družbenoekonomski sistem, zlasti sistem korporacijskih pravic (tj. upravljanje podjetij in udeležba pri njihovih poslovnih rezultatih), še vedno v celoti temelji izključno le na **lastnini nad finančnim kapitalom podjetij**. V čemer seveda ni več najti niti kančka zdravorazumske logike. Enakopravna, sorazmerna in obvezna (ne zgolj nekakšna marginalna in z vidika delodajalcev prostovoljna!) soudeležba pri upravljanju podjetij in razdelitvi njihovih poslovnih rezultatov sta namreč pod temi pogoji že zdavnaj postali »naravni« **ekonomski pravici lastnikov človeškega kapitala**, ki bi ju zato kot taki vsekakor moralo nemudoma priznati tudi veljavno pravo.

Če ekonomska teorija človeškemu kapitalu nesporno že priznava status kapitala v pravem pomenu te besede, bi bilo kajpak tudi njegovim lastnikom treba priznati **status enakopravnih »članov korporacij«** in povsem enake korporacijske pravice, kot jih imajo lastniki finančnega kapitala. Pa ne samo zaradi načela ekonomske pravičnosti, temveč predvsem tudi učinkovitejšega sproščanja tega ogromnega, a zaenkrat slabo, vsekakor pa podoptimalno izkoriščenega »ustvarjalnega« kapitala v produktivne namene. V enaki meri pa seveda zaradi nujnega izgrajevanja kohezivnejše in okoljsko odgovornejše družbe, kar je, kot že rečeno, čedalje bolj očitni imperativ dolgoročnega preživetja človeške civilizacije nasploh. (Gostiša, 2022: 11)

Nujna vrnitev »politične ekonomije« k Pettyjevemu aksiomu

Ekonomska znanost (skupaj z njo pa seveda nujno tudi korporacijsko- in delovnopravna, ki ji sicer že vseskozi, in to pogosto celo zoper lastna temeljna načela, povsem nekritično sledita), bi morala aktualno teorijo »mezdnega kapitalizma« zato vsekakor **čim prej pospraviti v svoje zgodovinske arhive**. In »politično ekonomijo«, ki je kot znanstvena veda žal povsem zamrla, in katere ključen sestavni del je seveda tudi – že dolgo nazaj popolnoma opuščeno – analitično proučevanje produkcijskih odnosov kot ključne determinante družbenoekonomskega sistema, **zastaviti povsem na novo**. Kar pomeni predvsem njeno nujno vrnitev k *Pettyjevemu aksiomu*, iz katerega sicer logično sledi, da:

- 1) sta delo in kapital dva ekonomsko že v osnovi popolnoma enakovredna produkcijska dejavnika, ki drug brez drugega načeloma nista sposobna ustvariti ničesar, in da je torej kakršnokoli produkcija v resnici vedno njuna »**skupna produkcija**«, kakršnokoli podjetje kot pravni okvir za izvajanje te produkcije vedno lahko le »**skupno podjetje**«, ki naj bi ga zato načeloma skupaj tudi upravljala, kakršenkoli ustvarjeni produkt pa vedno njun »**skupen produkt**«, ki naj bi se zato tudi razdelil med njune lastnike skladno z njihovim ugotovljenim dejanskim ekonomskim prispevkom k temu produktu;
- 2) je ekonomsko-teoretično absolutno neutemeljeno kakršnokoli **sistemska favoriziranje** enega ali drugega – bodisi kapitala bodisi dela – kot »delodajalca« drugemu, kakršnega sta sicer skušala vsak v svojo diametralno nasprotno smer utemeljiti Adam Smith in Karl Marx (pri čemer pa »osvoboditev dela« kot temeljni postulat marksizma

vsekakor še vedno ostaja v celoti relevantna kot končni cilj takšnih ali drugačnih bodočih družbenorazvojnih poti);

- 3) so produkcijski – tj. proizvodni in razdelitveni – odnosi med lastniki dela in kapitala samoumevno lahko le **popolnoma enakopravni oziroma »partnerski«**, se pravi, temelječi na enakopravnem soupravljanju produkcijskih procesov ter poslovanja podjetij in sorazmerni udeležbi pri delitvi doseženih poslovnih rezultatov.

In kar bi morale biti tudi temeljne predpostavke prihodnjega razvoja družbenoekonomskega sistema v uvodoma navedeni zeleni smeri.

Prav na teh teoretičnih izhodiščih *Pettyjevega aksioma* o ekonomskem bistvu produkcije in produkcijskih odnosov pa, kot že rečeno, gradi teorija **»ekonomske demokracije«** kot povsem novega – sicer v osnovi še vedno povsem tržnega in zasebnolastniškega – družbenoekonomskega sistema, ki pa naj bi za razliko od aktualnega temeljil na popolni enakosti korporacijskih in drugih ekonomskih pravic lastnikov dela in kapitala v zgoraj navedenem smislu.

Institucionalna preobrazba sistema in razvoj »ekonomske demokracije«

To pa seveda neizogibno zahteva predvsem temeljito preobrazbo veljavne pravne zasnove kapitalističnega podjetja kot temeljne ekonomske celice družbe. In sicer iz sedanje koncepcije podjetja/korporacije/gospodarske družbe kot **»pravno personificiranega (zgolj) kapitala«**, ki je povsem izven zgoraj navedene »naravne« ekonomske logike, v koncepcijo **»ekonomsko demokratičnega podjetja/korporacije«** kot vsestransko enakopravne/partnerske skupnosti/združbe dela/človeškega kapitala in finančnega kapitala ter njunih lastnikov (kot »članov korporacije« z vsemi pripadajočimi pravicami). Posledično pa preoblikovanje sedanjega **»mezdnega«** kot interesno izrazito antagonističnega/konfliktnega v **»partnersko«** kot interesno asociativno produkcijsko razmerje med lastniki dela/človeškega kapitala in finančnega kapitala podjetij. In sicer s preprosto odpravo spornega **kvazitrga dela** v vlogi »regulatorja« proizvodnih in razdelitvenih produkcijskih odnosov, kjer mu, kot že rečeno, v »pravem« tržnem družbenoekonomskem sistemu enostavno ni mesta. In kjer definitivno lahko povzroča samo njegovo izrazito izkrivljeno delovanje.

Institucionalni razvoj »ekonomske demokracije« kot novega družbenoekonomskega sistema, ki ga seveda ni mogoče vzpostaviti čez noč, bi torej moral v bistvu potekati v *dveh fazah*, in sicer:

- v **prvi fazi** bi bilo treba že znotraj institucionalnih okvirov sedanjega družbenoekonomskega sistema v maksimalni možni meri normativno in praktično razvijati (prostora za to pa je zaenkrat še ogromno) vse tri oblike **sodobne organizacijske participacije zaposlenih oziroma t. i. delavske participacije** kot neke vrste »zametek ekonomske demokracije«, to so (1) delavsko soupravljanje, (2) udeležba zaposlenih pri dobičku in (3) širše notranje lastništvo zaposlenih;
- v **drugi fazi** pa izpeljati še zgoraj navedeno tudi pravno-institucionalno preoblikovanje koncepcije podjetja/korporacije/gospodarske družbe in delovnega razmerja, s tem pa tudi dokončno preobrazbo aktualnega mezdnega kapitalizma v **»ekonomsko demokracijo«** kot v temelju spremenjen družbenoekonomski sistem.

Pravo, katerega je, če pač obstajata ustrezna znanstveno-teoretična podlaga in potrebna politična volja, seveda mogoče kadarkoli spreminjati, to namreč vsekakor zmore, tako da pri tem nikakor ne gre zgolj za neko morebitno **»razvojno utopijo«**. Tako kot ga je institucionalno

ustvarilo in ga kot takega vse doslej tudi vzdrževalo, **lahko – edinole – pravo veljavni družbenoekonomski sistem tudi spremeni.**

Namesto zaključka

Namesto zaključka pravzaprav lahko samo **ponovimo naslovno trditev**: aktualni kapitalizem je razvojno dokončno izčrpan družbenoekonomski sistem, čas je za ekonomsko demokracijo. Prej ko bo to spoznanje prodrlo tako v družboslovnih znanostih in seveda predvsem tudi v politiki, prej bo mogoče družbenoekonomski razvoj spet obrniti v smer evolutivnega izgrajevanja neke zelene ekonomsko uspešnejše in socialno pravičnejše ter kohezivnejše, obenem pa okoljsko odgovornejše družbe. V nasprotnem pa tudi razni despotični razvojni scenariji žal nikakor niso izključeni.

Literatura:

- Felber, Christian (2012) *Ekonomija za skupno blaginjo: Skupni čut za vrednote*. Intervju v Sobotni prilogi Dela z dne 25. 8. 2012, str. 7–9. ČZP Delo. Ljubljana.
- Galbraith, John Kenneth (2010) *Ekonomika nedolžne prevare. Resnica našega časa. (orig. The Economics of Innocent Freud. Truth for Our Time.)*, Družba Piano d.o.o. in Mladina d.d., Ljubljana. Prvi natis v izvirniku: New York, 2004.
- Gostiša, Mato (2002) *Programski manifest ZSDS: Za ekonomsko demokracijo namesto meznega kapitalizma*. Povzeto dne 22. 8. 2022 po: https://www.delavska-participacija.com/wp-content/uploads/2022/08/Manifest-ZSDS_Programski-Noveliran-16.-avg-2022.pdf.
- Piketty, Thomas (2015) *Kapital v 21. stoletju (orig. Le capital au XXIe siècle)*, Mladinska knjiga Založba, Ljubljana.
- Salecl, Renata (2022) *Kolapsologija*. Sobotna priloga Dela z dne 21. 8. 2022, str. 32. ČZP Delo. Ljubljana.
- Samuelson, Paul A. in Nordhaus, William D. (2002) *Ekonomija (izv. Economics, Sixteenth Edition)*, Naklada Mate, GV Založba, Ljubljana (prva izd. The McGraw-Hill Companies, Inc., 1998).
- Smith, Adam (2010) *Bogastvo narodov – Raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov (orig. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)*, Studia humanitatis, Ljubljana (Prvič izdano: 1776).
- Zupančič, Boštjan. M. (2011) *Tembatsu: Druga od suhih krav*. Samozaložba, 2011. Domžale.